

**پروژه ظرفیت‌سازی و تجربه مشارکت سمن‌ها
در کنترل دخانیات
برنامه شهر / روستای بدون دخانیات با تاکید بر
حذف پایدار قلیان**

**دبیرخانه ستاد کشوری کنترل دخانیات –
وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، با
همکاری دفتر نمایندگی سازمان بهداشت
جهانی**

پروژه ظرفیت‌سازی و تجربه مشارکت سمن‌ها در کنترل دخانیات | برنامه شهر/روستای بدون دخانیات با تأکید بر حذف پایدار قلیان، ۱۴۰۰

بخش اول:

❖ اپیدمیولوژی و بار (بیماری) دخانیات در ایران و جهان

❖ دبیرخانه ستاد کشوری کنترل دخانیات - وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، با همکاری دفتر نمایندگی سازمان بهداشت جهانی

تدوین: سیدمهرداد محمدی، صفورا شاهمرادی، رقیه قربانی- با تشکر از مژگان لطافت‌نژاد

فصل یک: بار بیماری و مرگ زودرس (یا قابل پیشگیری)

بار بیماری

❖ بار بیماری: روشی برای احصاء خسارت ناشی از عوامل مرگ و ناتوانی در جمعیت و اولویت‌بندی سیاست‌گذاری سلامت

❖ عوامل اصلی بار بیماری در سال ۲۰۳۰ در ایران بر اساس سازمان جهانی سلامت:

❖ تروما

❖ بیماری‌های قلبی عروقی

❖ افسردگی

❖ اعتیاد

❖ بیماری‌های عروقی مغز

❖ دخانیات، مهم‌ترین عامل خطر بیماری‌های غیر واگیر

❖ دخانیات، عامل خطر قابل پیشگیری

فصل دو: تاریخچه دخانیات در جهان و ایران

کشف تنباکو

- ❖ از سالیان دور مورد استفاده بومیان قاره آمریکا
- ❖ اواخر قرن ۱۵، ورود به اروپا از آمریکا توسط یک اسپانیایی

نخستین تصویر موجود از انسانی در حال استعمال پیپ (۱۵۹۵) - منبع: ویکی‌پدیا

فصل دو: تاریخچه دخانیات در جهان و ایران

❖ ادامه- کشف تنباکو

❖ نیمه قرن ۱۶: ورود به آسیا (از طریق ژاپن) توسط دریانوردان پرتغالی

❖ اواخر قرن ۱۶: استقبال گسترده از تنباکو در امپراتوری عثمانی توسط اطبا
برای درمان بیماران

❖ بعد از انقلاب صنعتی: تبدیل سیگار به کالایی محبوب در سراسر جهان

❖ اواسط قرن ۲۰: اثبات علمی عوارض سوء مصرف استعمال تنباکو

فصل دو: تاریخچه دخانیات در جهان و ایران

تنباکو در ایران

❖ قدمت صنعت دخانیات در ایران: بیش از صدسال

❖ تصویب قانون «انحصار دخانیات» توسط مجلس در سال ۱۲۹۴ خورشیدی (۱۹۱۵ میلادی)

❖ انحصار دولت در تولید توتون و خرید و فروش تنباکو و ساخت و توزیع سیگار

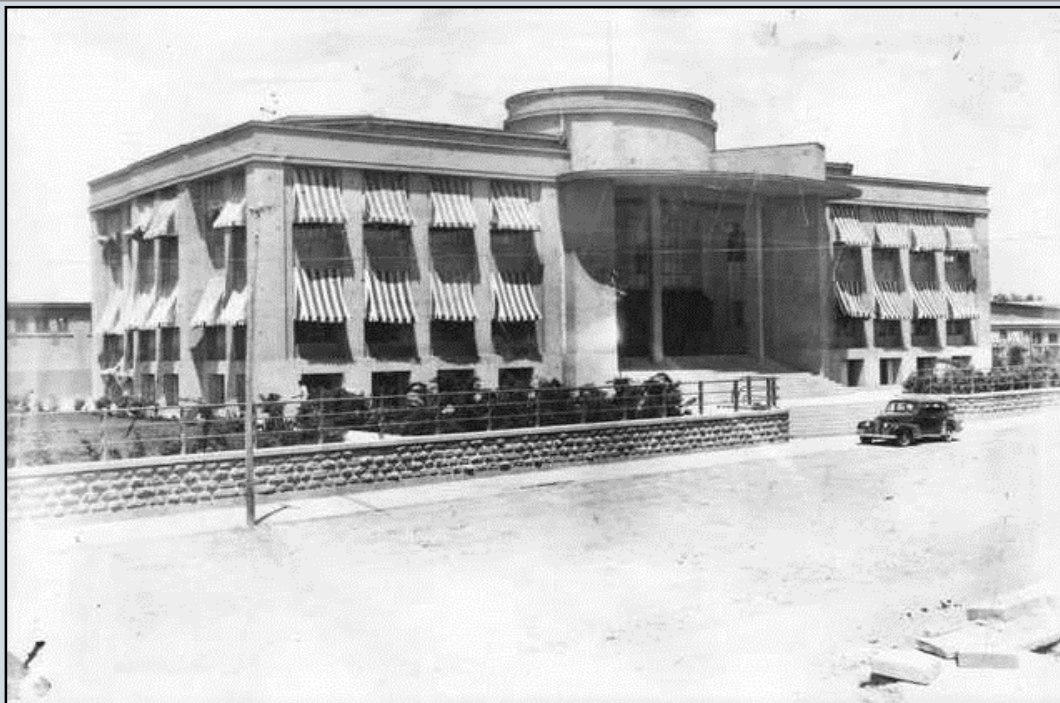
❖ متعاقبا انتقال انحصار به مؤسسه «انحصار دولتی»

❖ سال ۱۳۱۶: اولین کارخانه دولتی سیگار در تهران

❖ سال ۱۳۴۷: تغییر مؤسسه انحصار دخانیات ایران به «شرکت دخانیات ایران»

فصل دو: تاریخچه دخانیات در جهان و ایران

شرکت دخانیات ایران در زمان تأسیس - منبع: irtobacco.com

فصل دو: تاریخچه دخانیات در جهان و ایران

تباکو در ایران

- ❖ تولیدات و عرضه شرکت دخانیات ایران:
- ❖ انواع سیگار بهمن، فروردین، تیر، کاسپین و...
- ❖ محصولات تحت لیسانس شرکت‌های بزرگ دخانیاتی جهان: وینیستون، کمل، جی‌وان، کنت، دانهیل
- ❖ هفت مجتمع بزرگ این شرکت در استان‌های تهران، کردستان، آذربایجان غربی، اصفهان، گیلان، مازندران و گلستان

فصل سه: شیمی دخانیات

✓ انواع کالاهای دخانی

○ هر ماده یا فرآورده‌ای که تمام یا بخشی از ماده خام تشکیل دهنده آن، گیاه تنباکو یا مشتقات آن باشد

○ عمل آوری برگ گیاه «توتون» و تبدیل به «تنباکو»: قابل استفاده برای سیگار

ادامه - فصل سه: شیمی دخانیات

✓ادامه - انواع کالاهای دخانی

- عمده‌ترین دسته‌بندی محصولات دخانی: تدخینی و غیرتدخینی
- محصولات تدخینی: سیگار و سایر محصولات دخانی دودزا (سیگار برگ، قلیان، پپ و چپق)

فصل سه: شیمی دخانیات

ادامه- انواع کالاهای دخانی

❖ سیگار در سراسر جهان شایعترین نوع دخانیات

سیگار برگ

سیگار

فصل سه: شیمی دخانیات

ادامه- انواع کالاهای دخانی

- ❖ محصولات دخانی غیرتدخینی سنتی (بدون دود)
- ❖ دهانی مثل انواع تنباکوی جویدنی همچون ناس و پلاگ
- ❖ مشامی مثل اسناف

نمونه‌های تنباکوی مورد استفاده دهانی

فصل سه: شیمی دخانیات

ادامه- انواع کالاهای دخانی

❖ محصولات دخانی جدید

❖ محصولات الکترونیکی مثل سیگارهای نیکوتینی الکترونیکی

(ENDS) و سیگارهای غیرنیکوتینی الکترونیکی (ENNDS)

❖ محصولات دخانی گرمایی (HTPs)

نمونه‌های سیگارهای الکترونیکی و محصولات دخانی گرمایی

فصل سه: شیمی دخانیات

پیش‌فرض‌های نادرست در رابطه با سیگارهای الکترونیکی

❖ تنباکوه‌های بدون دود و سیگارهای الکترونیکی کمکی برای ترک سیگار

❖ تنباکوه‌های بدون دود، سالم‌تر از سیگارهای معمولی

❖ مضر نبودن دود دست دوم محصولات گرمایی تنباکو و سیگار الکترونیکی

فصل سه: شیمی دخانیات

محتوا و ترکیبات سمی

- ❖ بیش از ۷۰ گونه گیاه توتون
- ❖ بیش از ۳۰۰۰ مواد شیمیایی در برگ تنباکو و افزون بر ۴۰۰۰ مواد شیمیایی در دود تنباکو
- ❖ حداقل ۷۰ ماده شیمیایی سرطانزا در تنباکو

فصل سه: شیمی دخانیات

فصل سه: شیمی دخانیات

طبقات اصلی ترکیبات:

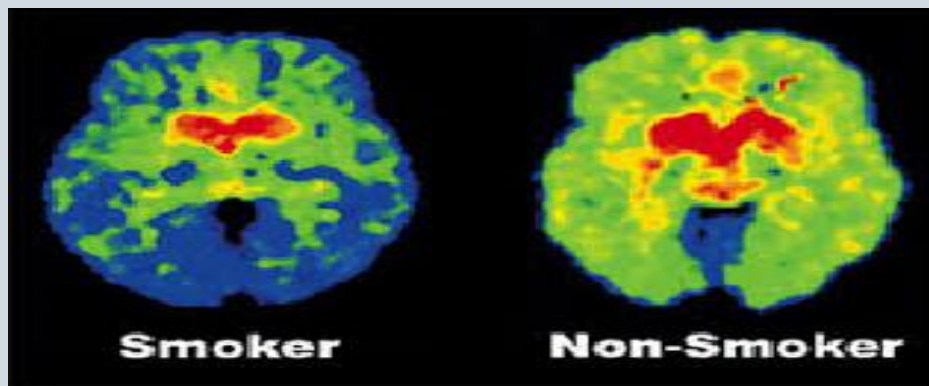
❖ نیکوتین

❖ انتقال دهنده عصبی قادر به تحریک و تهییج همزمان شش مسیر اصلی

تخدير و تحریک عصبی در سیستم عصبی مرکزی

❖ دروازه ورود به اعتیاد

❖ باعث لذت، پایایی و تشدید اعتیاد به دیگر مواد

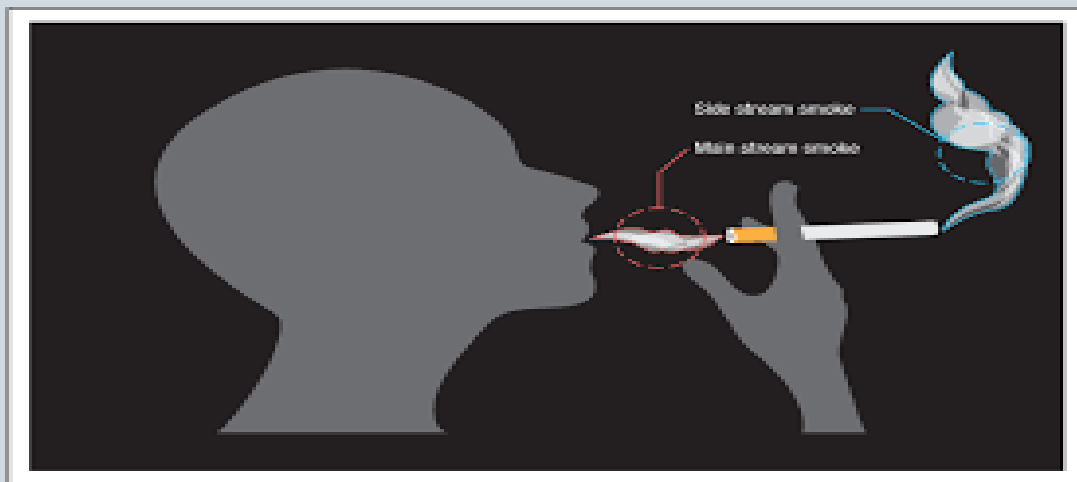

دو جریان دود اشتعال و پُک سیگار

❖ جریان اصلي: انتقال دود منتشره از داخل سیگار و سپس فیلتر، به سوي داخل بدن فرد استعمال‌کننده

❖ جریان جانبي: دود منتشره در محیط

❖ آلوده‌تر بودن جریان جانبي (به دلایل: عدم عبور از فیلتر سیگار، حرارت بالاتر در سر سوزان سیگار)

دود دست دوم

❖ دودی که از انتهای در حال سوختن فرآورده متصاعد می‌شود

❖ دودی که همراه بازدم شخصی استعمال کننده بیرون می‌آید

❖ نکات: - استنشاق دود دست دوم از هیچ سطح بی‌خطری برخوردار نیست

❖ - عدم اثربخشی اختصاص فضای مخصوص استعمال دخانیات (مانند

اتاق‌های استعمال دخانیات در فرودگاه‌ها یا مراکز خرید)

فصل سه: شیمی دخانیات

دود دست سوم

❖ سموم ناشی از سوخت انواع دخانیات که به صورت دود در هوا رویت نمی‌شود

❖ چسبیدن حدود ۹۰ درصد نیکوتین تنباکوی دود شده به دیوار، سطوح، وسایل درون خانه مانند فرش، بالش، مبلمان، لباس، مو و پوست مصرف‌کنندگان دخانیات

❖ پایداری و تأثیرگذاری سموم تا ماه‌ها بعد

❖ بیش از آنچه انتظار می‌رفت، خطرناک و آسیب‌رسان

فصل چهار: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

شیوع استعمال دخانیات در جهان

- ❖ شایع‌ترین عامل قابل پیشگیری مرگ و بیماری
- ❖ همه‌گیری مصرف تنباکو یکی از بزرگ‌ترین خطرات برای سلامت عمومی در جهان
- ❖ یک میلیارد و یکصد میلیون نفر از جمعیت جهان مصرف‌کننده دخانیات
- ❖ عامل مرگ نیمی از مصرف‌کنندگان

فصل چهار: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

شیوع استعمال دخانیات در جهان

❖ بیش از ۸۰ درصد مصرف‌کنندگان تنباکو در جهان ساکن کشورهای توسعه نیافته یا در حال توسعه

❖ مضر بودن همه انواع دخانیات

❖ هر میزان از مصرف به درجات مختلف عامل مرگ، بیماری و فقر

فصل چهارم: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

بیماری‌های ناشی از مصرف دخانیات

❖ سرطان دهان، حلق، حنجره، بینی، مری، معده، ریه، کلیه و مجاری ادرار، لوزالمعده، روده و مقعد

❖ بیماری‌های قلب و عروق، سکته‌های قلبی و مغزی

فصل چهار: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

بیماری‌های ناشی از مصرف دخانیات

❖ از هر ۴ نفری که به دلیل بیماری‌های قلب و عروق فوت می‌شوند مرگ ۱ نفر ناشی از استعمال دخانیات

منبع: emro.who.int

فصل چهارم: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

بیماری‌های ناشی از مصرف دخانیات

❖ بیماری مزمن انسدادی ریه (شایع‌ترین علت مرگ و معلولیت ناشی از بیماری‌های ریوی)

فصل چهار: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

بیماری‌های ناشی از مصرف دخانیات

❖ بیماری‌های لثه و از دست دادن دندان

فصل چهار: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

بیماری‌های ناشی از مصرف دخانیات

❖ کاهش شانس بارداری در بانوان

❖ یکی از عوامل بارداری پرعارضه

❖ آسیب رساندن به نوزادان پیش و پس از تولد

فصل چهارم: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

عوارض دود دست دوم

❖ بزرگسالان

❖ افزایش ۲۰ تا ۳۰ درصدی احتمال ابتلا به سرطان ریه در شخص غیرسیگاری

❖ ناراحتی‌های قلبی و عروقی، سکته قلبی و مغزی

❖ انسداد مزمن مجاری تنفسی

❖ آسم

❖ مرگ زودهنگام

فصل چهار: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

ادامه- عوارض دود دست دوم

❖ نوجوانان

❖ تنها یک ساعت در هفته در معرض دود سیگار، دو برابر بیشتر از همسالان خود بعد از ورزش دچار علائمی چون خس‌خس سینه با سرفه‌های خشک در شب می‌شوند

❖ غیبت در مدرسه به واسطه بیماری‌های مختلف ۱/۵ برابر بیش از سایر همسالان

فصل چهار: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

عوارض دود دست دوم

❖ کودکان

- ❖ تقریباً نیمی از کودکان جهان در معرض مواجهه با دود دست دوم
- ❖ رشد کمتر از نظر شناختی نسبت به سایر همسالان
- ❖ ۴۲% مرگ بیشتر در بزرگسالی در اثر بیماری‌های مزمن انسداد ریه
- ❖ ۲۷% مرگ بیشتر در بزرگسالی به واسطه بیماری‌های ایسکمیک قلب
- ❖ ۲۳% احتمال بیشتر مرگ ناشی از ایست قلبی
- ❖ سندروم مرگ ناگهانی شیرخواران (SIDS)
- ❖ عفونت گوش
- ❖ حمله آسم

فصل چهار: بیماری‌های حاصل از استعمال دخانیات

دود دست سوم در کودکان

❖ کودکان بیشتر در معرض عوارض این مواد سمی:

❖ سپری کردن زمان بیشتر در منزل

❖ در آغوش کشیده و بوسیده شدن توسط بزرگسالان سیگاری

❖ سینه خیز و چهار دست و پا راه رفتن

❖ تنفس سریع‌تر

❖ در دهان بردن وسایل اطراف و دست آلوده خود

فصل پنجم: اپیدمیولوژی دخانیات در ایران

شیوع استعمال دخانیات در ایران

❖ عامل حدود ۱۶۰ مرگ روزانه در ایران

❖ ۱۴% جمعیت بالای ۱۸ سال (۲۵% مردان و ۴% زنان)

❖ در روستاها ۱۵% و در شهرها ۱۴%

فصل شش: عوارض اقتصادی و محیط زیستی دخانیات

عوارض اقتصادی

❖ عمده هزینه‌های اقتصادی:

❖ خرید مواد دخانی

❖ ابتلا به ناتوانی و مرگ زود هنگام

❖ هزینه‌های درمانی و مراقبت‌های بهداشتی

❖ هزینه‌های افراد غیر مصرف‌کننده در اثر مواجهه با دودهای

دست دوم و سوم

❖ هزینه‌های به حساب نیامده همچون خطر آتش سوزی

ادامه – فصل شش: عوارض اقتصادی و محیط زیستی دخانیات

ادامه- عوارض اقتصادی

- ❖ با فرض ۶۰ میلیارد نخ مصرف در سال در ایران:
- ❖ هدررفت [حداقل] سالانه ۱۸۰۰۰ میلیارد تومان از سرمایه ملی بابت خرید محصولات دخانی
- ❖ هزینه کرد سالانه بین ۲۰ تا ۳۰ هزار میلیارد تومان برای درمان بیماری‌های مرتبط
- ❖ تحمیل بار اقتصادی سالانه بیش از ۷۰ هزار میلیارد تومان ناشی از مرگ زودهنگام، ناتوانی‌ها و سایر تبعات ناشی از مصرف دخانیات
- ❖ وقوع ۶۰ هزار مورد مرگ؛ یک مرگ به ازای هر یک میلیون نخ

ادامه – فصل شش: عوارض اقتصادی و محیط زیستی دخانیات

عوارض محیط زیستی

- ❖ تهدید ریزذرات و دود ناشی از مصرف در آلودگی هوا
- ❖ استفاده از سموم دفع آفات و مواد شیمیایی در زمین‌های کشت
توتون

ادامه – فصل شش: عوارض اقتصادی و محیط زیستی دخانیات

ادامه- عوارض محیط زیستی

- ❖ تخریب جنگل با کشت توتون، تغییرات آب و هوایی
- ❖ از بین رفتن یک اصله درخت برای تولید هر ۳۰۰ نخ سیگار

ادامه – فصل شش: عوارض اقتصادی و محیط زیستی دخانیات

ادامه- عوارض محیط زیستی

❖ به خطر انداختن حیات آبی و محیط زیست با فیلترهای سیگار رها شده به دلیل در برداشتن مقادیر بالایی از سموم

❖ تأثیر نگران کننده کشت توتون بر زنان و کودکان بر اساس آمار ۱۲ کشور عمده تولیدکننده تنباکو

❖ زنان حدود ۷ نفر از ۱۰ کارگر در زمین‌های کشت توتون

❖ ۱/۳ میلیون کودک ۱۴ سال و زیر ۱۴ سال

❖ سرمایه‌گذاری صنایع دخانی روی کارکردن کودکان در زمین‌های کشاورزی

فصل هفت: قلیان

وابستگی به قلیان

❖ وابستگی به قلیان تنها منحصر به اعتیاد به نیکوتین نیست
❖ ماهیت پیچیده و منحصر به فرد وابستگی اعتیاد به قلیان به دلایل زیر:

- ❖ تأثیر مواد آروماتیک تنباکوی معسل
- ❖ روش اجتماعی مصرف
- ❖ رواج باورهای نادرست و فقدان قبح کافی
- ❖ ترویج و تجارت در فضای مجازی

ادامه – فصل هفت: قلیان

ادامه- وابستگی به قلیان

❖ تسهیل‌گری و نوآوری ابزار

❖ طولانی بودن مصرف (حدود یک ساعت)

❖ کتمان اعتیاد به نیکوتین در عین عدم توانایی قطع مصرف توسط
بیش از ۹۰٪ مصرف‌کنندگان قلیان

ادامه – فصل هفت: قلیان

نحوه استعمال قلیان و خطر شیوع بیماری‌ها

❖ حالت معمول استعمال قلیان تقویت‌کننده احتمال شیوع بیماری (به ویژه انواع ویروس‌ها)

❖ مصرف تنباکو اغلب از طریق لوله و مسیر واحد؛ شامل قسمت دهانی، شلنگ و جام

❖ در اجتماعات و محیط‌های عمومی

ادامه – فصل هفت: قلیان

استعمال قلیان برای بسیاری از اندام‌های بدن مضر است. منبع: گزارش «آموزه‌های دینی علیه قلیان»

ادامه- فصل هفت: قلیان

✓ شیوع مصرف قلیان در ایران و جهان

❖ مصرف قلیان در جهان رو به افزایش

❖ بیش از ۱۰۰ میلیون نفر مصرف‌کننده در جهان

❖ داده‌ها در افراد ۱۳ تا ۱۵ ساله در ۷ کشور خاورمیانه: میزان مصرف قلیان در همه بیشتر از سیگار

❖ سواي سیگار، مصرف قلیان بیش از دو برابر مصرف سایر دخانیات در ایران

ادامه- فصل هفت: قلیان

هزینه‌ها و عوارض اجتماعی، اقتصادی و محیطی قلیان

❖ تهدید ریزذرات و دود ناشی از مصرف در روند آلودگی هوا

❖ بر اساس پژوهش‌های میدانی، فضای بزه و دیالوگ ناپاک در اجتماعات مصرف قلیان بیشتر از فضاهای دیگر دارای شرایط یکسان (سن-جنس-اجتماعی)

❖ بار اقتصادی ناشی از بیماری و مرگ ناشی از مصرف قلیان، ۲ تا ۳ برابر هزینه مصرف

فصل هشت: احکام اسلامی در خصوص مواد مضر و عوامل موذی

استعمال دخانیات و رأی شرع و فقه

- ❖ استعمال دخانیات و دستورات کلی فقه و تعالیم اسلامی
- ❖ ممنوعیت مصرف هر ماده‌ای که در فعالیت و فیزیولوژی بدن اثر تخدیر و تضعیف به جا بگذارد

ادامه - فصل هشت: احکام اسلامی در خصوص مواد مضر و عوامل مودی

ادامه- استعمال دخانیات و رأی شرع و فقه

❖ آیات و روایات علیه زیان‌رسانی

❖ لا تلقوا بأيديكم الي التهلكه (آیه ۱۹۵ سوره بقره)

خودتان را به دست خود به هلاکت نیندازید.

❖ كلوا واشربوا و لا تسرفوا انه لا يحب المرفين (آیه ۳۱ سوره اعراف)

بخورید و بیاشامید و اسراف نکنید، محققا خداوند اسراف کنندگان را دوست ندارد.

❖ و لا تبذر تبذیرا ان المبذرين كانوا اخوان الشيطان و كان الشيطان لربه كفورا (آیه ۲۷ سوره اسراء)

و اسراف مکن که اسراف کنندگان برادر شیاطین‌اند و شیطان به پروردگار خویش ناسپاس بود.

❖ و یحل لهم الطیبات و یحرم علیهم الخبائث (آیه ۱۵۷ سوره اعراف)

پیامبری که برای پیروانش پاکها را حلال و پلیدها را حرام می‌نماید.

ادامه - فصل هشت: احکام اسلامی در خصوص مواد مضر و عوامل موذی

ادامه- استعمال دخانیات و رأی شرع و فقه
❖ کل مضر حرام (قاعده فقهی)

❖ هر چیز مضری حرام است.

❖ لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام (پیامبر اکرم ص)

❖ تحمل ضرر و زیان و ایجاد آن به غیر، در اسلام جایز نیست.

❖ استعمال دخانیات و نظر مراجع تقلید

❖ مراجع و آیات عظام از جمله مکارم شیرازی، بهجت، خامنه‌ای، نوری

همدانی و صافی گلپایگانی: جایز نبودن یا حرام اعلام کردن استعمال دخانیات

فصل نه: نکات پایانی

❖ در صورت عدم اقدام جدی در کنترل دخانیات: مرگ یک میلیارد نفر تا پایان قرن بعدی

❖ در صورت ادامه روند کنونی تا ۴۰ سال آینده: بیشترین میزان مصرف دخانیات در ایران، مصر و پاکستان

❖ نزدیک ۸۵ درصد مرگ و بیماری‌های ناشی از دخانیات در کشورهای در حال توسعه

❖ در بررسی قوانین در ۶۲ کشور: فقط ایالات متحده، انگلیس، هند و امارات متحده عربی دارای قوانین تأثیرگذار در کنترل قلیان

❖ اجرای ماده ۸ معاهده: ضامن اثربخشی کاهش عوارض و مرگ ناشی از دخانیات

❖ اتخاذ قوانین و ضوابط برای تولید سیگار با ویژگی «تمایل به اشتغال کاهش‌یافته (RIP)»

